IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

MULTI-VEKTOR TASHQI SIYOSAT — MARKAZIY OSIYO O‘RTA KUCHLARINING ASOSIY STRATEGIYASI

Bekberganov Jur’at Hurmat o’g’li
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23133221

Annotatsiya : ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlarining multi-vektor tashqi siyosati o‘rta kuch (middle power) sifatida shakllanishining asosiy strategiyasi sifatida tahlil qilinadi. Qozog‘iston va O‘zbekiston misolida multi-vektorlikning tarixiy ildizlari, zamonaviy shakllari va geosiyosiy natijalari o‘rganiladi.
Kalit so‘zlar: multi-vektor tashqi siyosat, o‘rta kuch, Markaziy Osiyo, Qozog‘iston, O‘zbekiston, geosiyosiy muvozanat.

Abstract: This article analyzes the multi-vector foreign policy of Central Asian states as the primary strategy for their formation as middle powers. Using the cases of Kazakhstan and Uzbekistan, it examines the historical roots, contemporary forms, and geopolitical outcomes of multi-vectorism.

Аннотация: В данной статье анализируется многовекторная внешняя политика государств Центральной Азии как основная стратегия их становления в качестве средних держав (middle powers). На примере Казахстана и Узбекистана исследуются исторические корни, современные формы и геополитические результаты многовекторности.

XXI asrning ikkinchi choragida xalqaro munosabatlar tizimi sezilarli o‘zgarishlarga uchradi. Unipolarlikdan multipolyarlikka o‘tish jarayoni buyuk kuchlar o‘rtasidagi raqobatni kuchaytirdi, ayni paytda o‘rta kuchlarning roli oshdi. O‘rta kuchlar — global kun tartibini mustaqil belgilay olmaydigan, biroq o‘z mintaqasida va ayrim strategik sohalarda sezilarli ta’sirga ega davlatlardir. Ular odatda diplomatik faollik, resurs salohiyati, geografik joylashuv va ko‘p tomonlama munosabatlarni uyg‘unlashtirish orqali o‘z manfaatlarini himoya qiladi.

Markaziy Osiyo davlatlari, ayniqsa Qozog‘iston va O‘zbekiston, so‘nggi yillarda o‘rta kuch sifatida tobora ko‘proq e’tirof etilmoqda. Ularning asosiy strategik vositasi esa multi-vektor tashqi siyosatdir. Multi-vektorlik — bir vaqtning o‘zida bir necha markaziy kuchlar (Rossiya, Xitoy, G‘arb, Turkiya, Fors ko‘rfazi mamlakatlari) bilan muvozanatli munosabatlarni saqlash, hech biriga to‘liq bog‘lanib qolmaslik va o‘z suverenitetini mustahkamlash siyosatidir.

Ushbu maqolaning maqsadi — multi-vektor tashqi siyosatning Markaziy Osiyo o‘rta kuchlarining asosiy strategiyasi ekanligini asoslash, uning evolyutsiyasini, mexanizmlarini va amaliy natijalarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot savollari quyidagicha shakllantirildi: Multi-vektorlik qanday qilib o‘rta kuchlik xususiyatiga aylandi? U mintaqa davlatlariga qanday imkoniyatlar yaratadi va qanday xavflarni yuzaga keltiradi?

Tadqiqot sifatli tahlil usuliga asoslangan. Asosiy manbalar sifatida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining rasmiy nutqlari, tashqi siyosat konsepsiyalari, mintaqaviy sammitlar materiallari hamda nufuzli xalqaro nashrlar (The Diplomat, Financial Times, Astana Times, Times of Central Asia) va tahliliy markazlar (ANKASAM, Belfer Center, Central Asia-Caucasus Institute) materiallaridan foydalanildi.

Tahlil uchun qiyosiy-tarixiy yondashuv qo‘llanildi: Qozog‘iston multi-vektorligining shakllanishi (1990-yillar oxiri – 2010-yillar) va O‘zbekistonning 2016-yildan keyingi o‘zgarishlari solishtirildi. Shuningdek, funksional yondashuv asosida multi-vektorlikning o‘rta kuchlik mezonlari (diplomatik faollik, resurs va tranzit ustunligi, mintaqaviy yetakchilik, multilateralizm) bilan bog‘liqligi baholandi. Tadqiqot 2022–2026 yillardagi geosiyosiy o‘zgarishlarni (Ukraina voqealari, O‘rta yo‘lakning faollashuvi, C5 formatining mustahkamlanishi) hisobga olgan holda olib borildi.

Tahlil natijalari quyidagi asosiy xulosalarni berdi:

Birinchidan, multi-vektorlik Markaziy Osiyoda o‘rta kuchlikning asosiy institutsional va mafkuraviy poydevoriga aylangan. Qozog‘istonda bu siyosat N.Nazarbayev tomonidan 1990-yillar oxirida joriy etilgan bo‘lib, “barcha bilan do‘st, hech kim bilan dushman emas” prinsipiga asoslangan edi. Dastlabki bosqichda multi-vektorlik asosan Rossiya bilan an’anaviy aloqalarni saqlab qolgan holda Xitoy, AQSh va Yevropa bilan munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan edi. K.Tokayev davrida esa u yanada faol va tashabbuskor shaklga kirdi: o‘rta kuch sifatida o‘zini identifikatsiya qilish, mediatsiya va global boshqaruvga hissa qo‘shish g‘oyalari ilgari surildi. Tokayevning 2024–2026 yillardagi nutqlarida o‘rta kuchlarning “global ishonch inqirozini yengishdagi” roli alohida ta’kidlangani bu evolyutsiyaning yaqqol dalilidir.

O‘zbekistonda multi-vektorlik Sh. Mirziyoyev hokimiyatga kelgandan so‘ng tizimli xarakter oldi. Yopiq va ehtiyotkor siyosatdan ochiq, mintaqaviy hamkorlikka asoslangan yondashuvga o‘tish kuzatildi. 2017-yildan boshlab Toshkent Markaziy Osiyo davlatlari bilan chegaradosh muammolarni hal qilish, transport va energetika loyihalarini faollashtirish orqali o‘z geografik markaziy pozitsiyasidan samarali foydalana boshladi. Natijada O‘zbekiston Markaziy Osiyodagi eng muhim demografik va logistik markaz sifatida o‘z ta’sirini sezilarli darajada oshirdi. 2025–2026 yillardagi tahlillarda O‘zbekiston “yuksalib kelayotgan o‘rta kuch” yoki “mini-middle power” sifatida baholanishi shu o‘zgarishlarning natijasidir.

Ikkinchidan, multi-vektorlik buyuk kuchlar raqobati sharoitida avtonomiyani ta’minlash vositasiga aylandi. Rossiyaning Ukrainadagi harbiy harakatlari tufayli mintaqadagi ta’siri biroz susaygan bir paytda, Markaziy Osiyo davlatlari Xitoy, Yevropa Ittifoqi, Turkiya va AQSh bilan aloqalarni faollashtirdi. Biroq ular hech qaysi tomonga to‘liq og‘ishmadi. Bu “strategik muvozanatlash” siyosati o‘rta kuchlikning muhim belgisidir. Masalan, Qozog‘iston va O‘zbekiston SCO va YEOI doirasidagi majburiyatlarini saqlagan holda, Yevropa Ittifoqining Global Gateway tashabbusi va AQSh bilan ikki tomonlama iqtisodiy kelishuvlarni rivojlantirdi. Shu bilan birga, Turkiy Davlatlar Tashkiloti orqali turk dunyosi bilan aloqalar chuqurlashdi. Bu yondashuv davlatlarga bir kuchning bosimini boshqa kuchlar bilan muvozanatlashtirish imkonini berdi.

Uchinchidan, multi-vektorlik mintaqaviy integratsiyani kuchaytirdi. Qozog‘iston va O‘zbekiston tandemining yetakchiligi ostida C5 formatidagi uchrashuvlar muntazam tus oldi.

2018-yildan boshlab o‘tkazilayotgan sammitlar mintaqaviy hamkorlikka “tizimli, keng qamrovli va ishonchli” xarakter berdi. O‘rta yo‘lak (Middle Corridor) loyihasi, energetika va transport sohasidagi qo‘shma tashabbuslar multi-vektorlikning amaliy natijasi sifatida namoyon bo‘ldi. Qozog‘iston va Ozarbayjonning Kaspiy orqali transport yo‘lagidagi hamkorligi, O‘zbekistonning esa bu yo‘lakka faol qo‘shilishi mintaqani “buyuk o‘yin” maydonidan mustaqil aktorlar makoniga aylantirishga xizmat qilmoqda. 2025–2026 yillardagi ma’lumotlarga ko‘ra, Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi o‘zaro savdo hajmi yuqori o‘sish sur’atlarini saqlab qoldi, bu esa ichki integratsiyaning mustahkamlanayotganidan dalolat beradi.

To‘rtinchidan, multi-vektorlik resurs va geografik ustunliklarni diplomatik kapitalga aylantirish imkonini berdi. Qozog‘istonning neft, uran va keng hududiy tranzit salohiyati, O‘zbekistonning aholi soni (mintaqadagi eng yirik) va markaziy joylashuvi “mini-middle power” deb ataluvchi yangi toifadagi o‘rta kuchlarning shakllanishiga olib keldi. Bu davlatlar global kun tartibini belgilay olmaydi, ammo energiya, transport va mintaqaviy xavfsizlik sohalarida buyuk kuchlar e’tiborini chetlab o‘tishni qiyinlashtiradigan ta’sirga ega. Masalan, O‘rta yo‘lakning faollashuvi va Kaspiy yashil energiya yo‘lagi tashabbuslari shu ustunliklarning amaliy ifodasidir.

Beshinchidan, multi-vektorlik xalqaro maydonda mediatsiya va multilaterallizm imkoniyatlarini kengaytirdi. Qozog‘iston an’anaviy ravishda turli nizolarda vositachilik qilishga intilgan, O‘zbekiston esa so‘nggi yillarda BMT va boshqa xalqaro tashkilotlarda faolligini oshirmoqda. Bu esa o‘rta kuchlarning “yaxshi xalqaro fuqaro” sifatidagi obrazini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, multi-vektor tashqi siyosat Markaziy Osiyo uchun nafaqat omon qolish strategiyasi, balki o‘rta kuch sifatida yuksalishning asosiy mexanizmiga aylangan. Klassik o‘rta kuchlar (masalan, Kanada yoki Avstraliya) odatda “yaxshi xalqaro fuqaro” obrazi, multilaterallizm va mediatsiya orqali ta’sir o‘tkazadi. Markaziy Osiyo o‘rta kuchlari esa geografik va resurs omillariga tayanadi. Bu ularni “mini-middle power” deb atashga asos beradi — ular global kun tartibini belgilamaydi, lekin ayrim strategik sohalarda (energiya, transport, mintaqaviy xavfsizlik) buyuk kuchlar e’tiborini chetlab o‘tishni qiyinlashtiradi. 2026-yilda Financial Times va ANKASAM tahlillarida Qozog‘iston, O‘zbekiston va Ozarbayjonning aynan shu toifaga kiritilishi ushbu xulosani tasdiqlaydi.

Multi-vektorlikning kuchli tomoni — moslashuvchanlikdir. U davlatlarga tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga tezkor javob berish, bir kuchning bosimini boshqa kuchlar bilan muvozanatlashtirish imkonini beradi. 2022-yildan keyingi davr buning yorqin misolidir. Rossiya bilan an’anaviy aloqalar saqlangan holda, Xitoy bilan savdo hajmi rekord darajaga yetdi, Yevropa Ittifoqi bilan Global Gateway doirasidagi hamkorlik faollashdi, Turkiy Davlatlar Tashkiloti orqali turk dunyosi bilan aloqalar chuqurlashdi. Bu jarayon Markaziy Osiyoni “passiv obyekt”dan “faol subyekt”ga aylantirdi. Ayni paytda multi-vektorlikning zaif tomonlari ham mavjud: doimiy muvozanat saqlash diplomatik va inson resurslarini talab qiladi, ba’zan qarama-qarshi majburiyatlarni uyg‘unlashtirish qiyinlashadi, ichki islohotlar sur’ati sekinlashishi mumkin. Ayrim tahlilchilar bu siyosatni “doimiy hedging” deb baholasa-da, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, u mintaqa davlatlariga nisbiy avtonomiyani ta’minlab kelmoqda.

Muhim jihatlardan biri shundaki, multi-vektorlikning muvaffaqiyati ichki omillarga ham bog‘liq. Iqtisodiy diversifikatsiya, institutlar mustahkamligi va mintaqaviy ishonch muhiti

yo‘qolsa, tashqi muvozanat saqlash qiyinlashadi. Shu bois Qozog‘iston va O‘zbekistonning o‘zaro hamkorligi multi-vektorlikning eng muhim ichki tayanchiga aylangan. Ikki davlat o‘rtasidagi yaqin munosabatlar Fransiya-Germaniya modeliga qiyoslanmoqda: yirik davlatlarning yetakchiligi kichikroq qo‘shnilar uchun ham foydali muhit yaratmoqda. C5 formatining mustahkamlanishi va O‘rta yo‘lak loyihasining rivojlanishi shu ichki uyg‘unlikning natijasidir.

Yana bir muhim jihat — multi-vektorlikning multipolyar dunyo sharoitidagi istiqboli. Buyuk kuchlar o‘rtasidagi raqobat kuchaygan sari, o‘rta kuchlarning “ko‘prik” roli ortib bormoqda. Qozog‘iston va O‘zbekiston geografik jihatdan Yevrosiyo markazida joylashgani sababli, ular nafaqat o‘z mintaqasida, balki kengroq geosiyosiy makonda muvozanatlashtiruvchi rol o‘ynash potensialiga ega. Biroq bu rolni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun multi-vektorlikni yanada ongli, institutsional va strategik darajaga ko‘tarish talab etiladi. Ya’ni, oddiy “balans saqlash”dan tashqari, aniq ustuvorliklar belgilash, uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqish va ichki islohotlarni jadallashtirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, Multi-vektor tashqi siyosat Markaziy Osiyo o‘rta kuchlarining nafaqat asosiy, balki deyarli yagona samarali strategiyasidir. U mintaqa davlatlariga buyuk kuchlar raqobati sharoitida mustaqillikni saqlab qolish, o‘z geografik va resurs ustunliklaridan foydalanish hamda mintaqaviy hamkorlikni chuqurlashtirish imkonini beradi. Kelajakda multi-vektorlikning muvaffaqiyati Qozog‘iston va O‘zbekistonning ichki islohotlarni davom ettirish, C5 formatini mustahkamlash va O‘rta yo‘lak kabi loyihalarni amaliy natijaga yetkazish qobiliyatiga bog‘liq bo‘ladi.

Markaziy Osiyo o‘rta kuchlari multipolyar dunyoda “ko‘prik” roli o‘ynash potensialiga ega. Bu rolni to‘liq ro‘yobga chiqarish esa multi-vektorlikni yanada ongli, institutsional va strategik darajaga ko‘tarishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cornell, S. E. (2024). Kazakhstan and the Rise of Middle Powers in Central Asia. Central Asia-Caucasus Analyst. https://www.cacianalyst.org/publications/feature-articles
2. Cornell, S. E. (2024). Astana Summit and the Rise of Middle Powers in Central Asia. Central Asia-Caucasus Analyst. https://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/13821
3. Shiriyev, Z. (2026, August 16). Don’t dismiss the mini-middle powers. Financial Times. https://www.ft.com/content/c2ee0910-ee7d-4a36-bf5e-697c7
4. The Diplomat. (2025, September 25). Rethinking Great Power Competition: The Rise of Central Asia as Middle Powers. https://thediplomat.com/2025/09/rethinking-great-power-competition-the-rise-of-central-asia-as-middle-powers/
5. Times of Central Asia. (2025, November 5). Which Central Asian States Qualify as Middle Powers in 2025?. https://timesca.com/which-central-asian-states-qualify-as-middle-powers-in-2025/
6. Times of Central Asia. (2024, December 17). How Kazakhstan and Uzbekistan Anchor a Strategic Middle-Power Hub in Central Asia. https://timesca.com/how-kazakhstan-and-uzbekistan-anchor-a-strategic-middle-power-hub-in-central-asia/

7. ANKASAM (Ankara Center for Crisis and Policy Studies). (2026, September 23). Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan as “Mini-Middle Powers”. https://www.ankasam.org/anka-analizler/azerbaijan-kazakhstan-and-uzbekistan-as-mini-middle-powers/?lang=en
8. Kassenova, N. (2026). Kazakhstan: An Aspiring Middle Power in the Heart of Eurasia. *Belfer Center for Science and International Affairs* (Middle Powers Project). https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2026-04
9. Kursiv.media. (2026, August 17). Has Uzbekistan become a middle power? Geography says maybe. https://uz.kursiv.media/en/2026-08-17/uzbekistan